

Tézy o demokratickej premene a konsolidácii európskeho stredú

(1995)

1 Stredná Európa je neobyčajne bohatá na kultúrne podnety, politické premeny a protiklady, dejiny, národy, geopolitickú zauzlenosť s politickými dôsledkami pre celý kontinent. Toto bohatstvo vyvoláva intelektuálny pôžitok z uvažovania o problematike strednej Európy. Intelektuálny pôžitok však vedie k akademickému uvažovaniu, odtrhnutému od reálneho života. Vedie k uzavretosti do paláca, dajme tomu Zichyho, pričom pouličná vrava plynie inde. Akademické uvažovanie dokáže dosť dobre odhaliť civilizačné trendy, dokáže dosť dobre odhadnúť, ale ešte častejšie iba si želať, čo bude o niekoľko storočí, ale nedokáže odhadnúť, čo bude na budúci rok. Akademické uvažovanie obsiahne kultúrnu bohatosť priestoru, ale často nevie oceniť mocenské dôsledky vulgárneho skandovania na futbalových štadiónoch. Prvou tézou uvažovania o strednej Európe je preto potreba neustálej kontroly, či naše uvažovanie neskĺza do akademickosti.

2. Maďarská otázka. Neobyčajne zaujímavá a silná je kultúra Maďarov. Sila maďarskej kultúry sa prejavila v stáročných tureckých vojnách, keď bolo Uhorsko rozdelené na tri časti. A predsa si v ňom žijúci Maďari dokázali uchovať jednotnú kultúru. Možno je zdrojom sily a bohatosti maďarskej kultúry pocit národného ohrozenia. Nedávno povedal maďarský prezident Árpád Göncz pri preberaní doktorátu v Oxforde, že Maďari považujú za zázrak, že sa im podarilo

uchovať si svoju národnú identitu. Sila a bohatosť maďarskej kultúry sa prejavila predovšetkým v tisícročnej existencii maďarského štátu uprostred nemaďarských národov. Vďaka svojmu kultúrnemu zázemiu jednotliví Maďari sú zväčša sympatickí ľudia. Maďarov ako kolektív však považujú okolité národy za svoje ohrozenie. Možno je to paradoxný prejav práve bohatosti maďarskej kultúry, ktorú okolité národy pre jej noblesu vnímajú ako kultúru herrenvolku.

Maďari ťažko znášajú existenciu svojich menšín v okolitých štátoch Maďarska a nemožno sa im čudovať. Aj v Maďarsku žijú menšiny okolitých národov. Klasickým riešením menšinovej problematiky by bolo nastolenie kvalitatívnej reciprocitu v postavení menšín v Maďarsku a v okolitých štátoch. Paradoxne takúto reciprocitu ťažko možno dosiahnuť práve pre silu maďarskej kultúry. Menšiny iných národov v Maďarsku sa považujú za lojálnych občanov maďarského štátu a svoju štátnu príslušnosť k inému štátu ako druhoradú. Jedno východisko k pochopeniu maďarskej otázky spočíva v tom, že zásadnú zmenu súčasného postavenia maďarských menšín v okolitých štátoch v zmysle posunu maďarských hraníc, alebo aspoň vytvorenia politickej teritoriálnej autonómie Maďarov v okolitých štátoch by bolo možné dosiahnuť iba pomocou vojny a na tú asi mocenský potenciál Maďarov nestačí. Druhé východisko si musí pomôcť akademickým uvažovaním. Spočíva vo vzájomnom poznaní a ocenení kultúry druhého. Bude to však dlhodobý proces. Tretie východisko spočíva v európskej integrácii. Ale kým postúpi európska integrácia od unifikácie technických noriem po skutočný zánik hraníc a ocenenie kultúry druhého, to bude ešte dlho trvať.

3. Nemecká otázka. Na Slovensku zaznieva nemecká otázka len ako vzdialená ozvena. Nepocítujeme žiadne vážnejšie problémy s Nemcami v minulosti ani v prítomnosti. Za povojnový odsun Nemcov – trochu alibisticky – kladieme zodpovednosť na iných. Samotný odsun prebehol relatívne usporiadane a nie sú známe násilnosti proti Nemcom na Slovensku pri odsune. Benešove dekréty

nie sú našim kardinálnym problémom. Nechceme ich zrušiť, stále ešte zo solidarity s Čechmi a z dôvodu, že po pol storočí sa nechceme symbolicky vzdať účasti na víťazstve v druhej svetovej vojne, keď sme sa už podivným spôsobom na konci vojny dostali na stranu víťazov. Samotné zrušenie Benešových dekrétov by na Slovensku nemalo takmer žiadne praktické dôsledky. Znamenalo by iba reštitúciu niekoľkých domov maďarským občanom, čo by nepredstavovalo závažný problém.

Začiatkom storočia sa medzi nemeckou inteligenciou viedli diskusie, či sú Nemci západným, alebo východným národom. Berlínsky cisársky dvor patril v minulom storočí medzi tzv. východné dvory. Konrád Adenauer však pripútal Nemecko k Západu. Nemecko tým získalo stabilitu Západu, ale stratilo dynamiku Východu. Obe charakteristiky sú cnosťami. Priestor medzi Ruskom a Nemeckom sa tým uvoľnil a stal sa opravdivým politickým priestorom, nie iba vojenským predpolím. Inými slovami, Nemecko nie je až také silné.

4. Rusko a NATO. Diskusia na túto tému sa vedie dlho a úporne, preto aj tézy môžu byť stručné. Rusi sa bránia rozširovaniu NATO na Východ, pretože stále považujú NATO za nebezpečie pre seba. Matný výkon NATO v Bosne a stále zjavnejší nedostatok vôle bojovať u západných národov možno presvedčia Rusov, že NATO sa nemusia báť. Stredoeurópske národy sa domáhajú vstupu do NATO, domnievajú sa, že sa im tak zvýši ich bezpečnosť, hoci niet žiadneho historického precedensu, že by západné národy išli bojovať na obranu východnejších národov. V apríli tohto roku navštívila delegácia KDH Vatikán. Pri diskusii na tému rozšírenia NATO nám popredný vatikánsky predstaviteľ – poznamenávam, že nie pápež – povedal, že západná Európa je vnútorne slabá a neodváži sa rozšíriť NATO proti voli Ruska. Možno chápať snahu Poľska a Maďarska o vstup do NATO po ich historických skúsenostiach s Ruskom. Tým menej však možno chápať hlasné domáhanie Česka o vstup do NATO. Slovensko nemá zatažené vzťahy ani s Ruskom, ani so

Západom. Z tohto dôvodu manévrovací priestor Slovenska pri zahranično-bezpečnostnej orientácii je najširší. Slovensko sa však nemôže vyčleniť z bezpečnostnej oblasti spomedzi ostatných štátov Vyšehradskej štvorky. Nemôže sa vyčleniť vo svojom vlastnom záujme. Preto keď chce ísť Poľsko, Maďarsko, Česko do NATO, pôjde do NATO aj Slovensko. My budeme poslední z tejto štvorice, ktorí budú urýchľovať vstup do NATO.

V skutočnosti by sa rozšírenie NATO nemalo urýchľovať z ďaleko širších dôvodov. Po páde komunizmu, ako spoločenského nepriateľa Ruska i západnej Európy, existuje jedinečná šanca zblížiť Východ a Západ Európy. Prenáhlené rozšírenie NATO v stave podozrievavosti Ruska voči rozšíreniu znemožňuje proces zblíženia Ruska a západnej Európy, naopak, povedie Rusko k dodávkam zbraní a inej podpore severoafrických islamských štátov proti západnej Európe. Rusko a islam dokážu celkom dobre bojovať proti sebe na Kaukaze, zároveň spolupracovať v severnej Afrike.

5. Chorváti a Srbi. Balkán nepatrí k strednej Európe, ale bezprostredne s ňou súvisí zemepisne a historicky. Vojna na Balkáne vnáša nepokoj do svojho širokého okolia a zasahuje aj nás. Na Balkáne sa križujú tri civilizácie, a tým si možno vysvetliť urputnosť vojny. Ukončenie balkánskej vojny je prvoradým záujmom strednej Európy.

Súčasnú medzinárodnú úsilie pod vedením Američanov ide cestou menšieho odporu. Pod miernym tlakom spojilo Chorvátov a moslimov do bloku proti Srbom. Samotný tento blok nefunguje, čo možno najlepšie vidieť v chorvátsko-moslimskom meste Mostar. Historická analýza navráva, že možno by bola nádejnejšou kombináciou dohoda Srbov a Chorvátov. Pod miernym alebo menej miernym medzinárodným tlakom na oba štáty by sa možno dala nastoliť a bola by schopná rýchlejšie ukončiť vojnu. Stredoeurópske katolícke národy by mali podporovať Chorvátsko a zároveň spolu s Ruskom, podporujúcim Srbsko, sprostredkovať rokovania medzi oboma balkánskymi štátmi.

6. Slovensko. Slovensko je najmladším členom stredoeurópskeho klubu. Petr Pithart napísal v knihe *Osmäťdesiaty*, že českej politike sa v roku 1918 podarilo zatajiť Slovensko pred západnými štátnikmi. Dnes sa celkom úspešne darí slovenskej politike zatajiť pred svetom, aké procesy v skutočnosti na Slovensku prebiehajú. Svetová tlač je prekvapená, že Slovensko dosiahlo dobré hospodárske výsledky za minulý rok a zjavne prekonal počiatočné ťažkosti po rozdelení republiky. Svetová tlač v minulom roku tiež skôr s prekvapením zaregistrovala dobré fungovanie širokej koalície za Moravčíkovej vlády. S rovnakým prekvapením zaregistrovala potom víťazstvo Vladimíra Mečiara v parlamentných voľbách. V súčasnosti prebiehajúci vnútropolitický zápas o postavenie prezidenta poskytuje veľkú šancu na upevnenie slovenskej demokracie. Prebudil k politickej aktivite desaťtisíce ľudí. Existujú celkom dobré vyhliadky, že prezident vyhrá svoj zápas proti Vladimírovi Mečiarovi, presnejšie, že Vladimír Mečiar prehrá svoj zápas proti prezidentovi. To bude znamenať významné víťazstvo demokratických síl na Slovensku, dosiahnuté ich vnútornou zomknutosťou. Ak sa spoločným úsilím parlamentnej opozície, slobodnej tlače a pouličných demonštrácií podarí odraziť pokus o odstránenie prezidenta, a tým koncentráciu moci do jedného centra, bude to významný precedens pre mladú Slovenskú republiku. Slovensko prejavilo po roku 1993 najväčší dynamizmus spomedzi okolitých národov. Keď sa podarí priaznivo prekonať súčasnú vnútropolitickú debatu na Slovensku, možno očakávať, že slovenský dynamizmus sa začne prejavovať aj smerom do zahraničia. Bude to dobrá správa pre strednú Európu.

7. Nacionalizmus a liberalizmus. Po desaťročiach proletárskeho internacionalizmu ocitli sa národy strednej Európy slobodné. Znovu objavujú svoju identitu a toto objavovanie je dobré. Národ je médiom na prenos a generovanie kultúry a je schopný vyvolávať u ľudí priaznivé city. Je schopný vyvolávať aj nepriaznivé city, nenávisť voči iným národom. Musíme byť na stráži pred agresivitou národov.

Najviac rozšírená nie je však agresivita, ale zahľadenosť do seba. Národy strednej Európy zatiaľ nie sú schopné účinne navzájom spolupracovať. Mám podozrenie, že aj prihlášky do Európskej únie sú skôr snahou prísť na hotové, než vôľou po širšej spolupráci. Chyba nám univerzálna myšlienka.

Akýmsi pokusom o poskytnutie univerzálnej myšlienky je liberálny dôraz na práva a postavenie jednotlivca, na občiansky princíp. Zoči-voči emocionálnym princípom národa a náboženstva sa občiansky princíp ukázal vždy ako slabší. V minulom storočí v Uhorsku sa dokonca používal na potlačenie práv národov. Občiansky princíp v ponovembrovom Česko-Slovensku dokázal pokojne oddeliť od seba Čechov a Slovákov, nedokázal pochopiť národné aspirácie, najmä Slovákov. Ani liberalizmus nie je schopný vnieť univerzalizmus do nášho regiónu. Obnovujeme vieru v schopnosti a poslanie strednej Európy. Spočiatku môže táto vieru prameniť z rôznych ideových zdrojov, ale neskôr by sa mali spojiť.

Príspevok na konferencii „Demokratická premena a konsolidácia európskeho strediu“, Bratislava, Zichyho palác
16. júna 1995